

SELİM İLERİ’NİN İLK ROMANI *DESTAN GÖNÜLLER* ÜZERİNE

Murat Kacıroğlu

- 1973 yılında yayımlanan *Destan Gönüller*¹ adını taşıyan roman, Selim İleri’nin öyküyle adım attığı edebiyat dünyasındaki romancılığının başlangıcıdır. On iki bölümden oluşan *Destan Gönüller*’in adını Doğan Hızlan koymuştur. Selim İleri, bu ilk romanını uzun öykü olarak değerlendirir. Yazar, romanı yazarken Balzac, Kerime Nadir ve Reşat Nuri Güntekin’in eserlerinden oldukça etkilenmiştir.

Destan Gönüller, yazarın diğer romanlarıyla kıyaslandığında aslında bir roman denemesidir denilebilir. Romanda üniversite öğrencisi Yusuf’un çocukluk döneminden üniversite yıllarına uzanan zaman aralığında yaşadığı olaylar, kişiliğine damga vuran insanlar ve onlarla ilişkileri geriye dönüşlerle farklı zaman kesitleri hâlinde verilir. Yusuf’un anlatıcılığıyla aktarılan roman, iç monologların çokluğu nedeniyle psikolojik yönü ağır basan bir romandır.

Destan Gönüller romanında olay zamanı, bir günün sabahından sonraki günün sabahına kadar geçen süreyi kapsar. Zaman unsurunun bu şekilde kullanımı ve sürekli geriye dönüşlerle geçmiş-şimdi arasında gidip gelmesi, romanın modernist özelliklerinden biridir. Şimdiki zamana ait olayların anlatımından ziyade Yusuf’un sürekli geçmişe giderek hayatını ve olayları yorumlaması, romanda belleği önemli bir unsur hâline getirmiştir. Yusuf, hatırladıkça var olan ve varlığını sadece belleği üzerinden gerçekleştiren bir kahraman tipi çizer. Bu durum, Selim İleri’nin sonraki romanlarında ısrarla takip edeceği yolun başlangıcını oluşturur.

Selim İleri’nin romanlarında bellek, yalnızca geçmiş hatırlama edimi olarak kalmaz; anlatının kurucu ilkesi, kimlik inşasının zemini ve estetik bir tutum olarak belirir. İleri’nin romancılığında bellek, çoğu

¹ Selim İleri, *Destan Gönüller*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973. Yapılan alıntılarda eserin bu baskısından yararlanılmıştır.

zaman kayıp, pişmanlık, melankoli ve nostalji duygularıyla iç içe ilerler. Bellek onun romanlarında aynı zamanda lineer zaman anlayışını bozan bir işleve sahiptir. Roman kişilerinin bilinçleri, şimdiki zamanla geçmiş arasında sürekli gidip gelir; hatırlama, anlatının akışını kesintiye uğratan ama aynı zamanda onu derinleştiren bir unsur hâline gelir. Bu yönüyle bellek, Proustçu anlamda geçmişin edilgin bir yansıması değil; şimdiki zamanda yeniden kurulan, seçilen ve dönüştürülen bir alandır. İkinci olarak bellek, Selim İleri'nin romanlarında bireysel olanla toplumsal olanı buluşturan bir eşik işlevi görür. Kahramanların kişisel anıları; eski İstanbul, kaybolmuş mekânlar, unutulmuş hayat tarzları ve edebî çevreler aracılığıyla kültürel belleğe açılır. Böylece romanlar, yalnız bireysel bir hatırlamanın değil, aynı zamanda Cumhuriyet sonrası Türk modernleşmesinin yarattığı kopuşların da anlatısına dönüşür. Bellek, bu anlamda kaybolan dünyanın da izini sürer.

Üçüncü olarak Selim İleri'nin romanlarında bellek, çoğu zaman acı veren, huzursuz edici bir nitelik taşır. Hatırlamak, iyileştirici olmaktan çok eksikliği ve telafisizliği görünür kılar. Roman kişileri geçmişe sığındıkça bugünden uzaklaşırlar. Bellek, onun romanlarında bir korunma alanı olduğu kadar bir hapsolme biçimine de dönüşür. Bu durum, Selim İleri'nin melankolik anlatı tonunu belirleyen temel unsurlardan biridir. Son olarak bellek, Selim İleri'nin roman sanatında yazma ediminin kendisiyle de ilişkilidir. Anlatmak, hatırlamayı mümkün kılan bir eylem; roman ise belleğin kayda geçirilmiş hâli olarak düşünülür. Bu nedenle Selim İleri'nin romanları hem bireyin kendi geçmişiyle hem de edebiyatın kendi hafızasıyla kurduğu ilişkiyi sorgulayan metinler olarak okunabilir.

Destan Gönüller'de bellek, zamandaki ileri geri gidiş gelişlerde devrede olan bir işleve sahiptir. Anılarla yaşananlar birbirine karışır. Bu durum aslında Yusuf'un şimdiki zamandan duyduğu huzursuzluktan kaçışı için sürekli geçmişe dönme arzusunun sonucudur; ancak geçmişe her gittiğinde orada da ruhunu acıtan olaylarla karşılaşır. Romanın başında Yusuf, annesiyle olan ilişkisinin şimdiki zamandaki problemleri havasından uzaklaşıp yatılı okul günlerini ve gençlik aşkı Meliha'yla yaşadıklarını hatırlar ve hatırlamalar üzerinden farklı zaman dilimlerinde yaşadıklarına yer verir. Okur, bütün bunların Yusuf'un ruhunda yarattığı trajik duyguyu görme fırsatı bulmuş olur. Zamandaki bu

geçişler aynı zamanda okurların Yusuf'u tanımasına da zemin hazırlar. Şimdi ile geçmiş arasında bu ilişkide anne ile yapılan kısa diyaloglar şimdiki zamana aittir ve kesitler hâlinde verilirken geçmiş zamanda yaşananlar daha uzun pasajlar hâlinde verilir.

Destan Gönüller romanında üniversite öğrencisi olan Yusuf, Meliha'ya olan sevgisi ve onunla birlikte olmak istemesiyle benliğini tamamlamaya çalışan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Yusuf, gençlik yılları boyunca Meliha'ya derin duygular beslemesine rağmen Meliha, Yusuf'u değil Yusuf'un arkadaşı olan Turgut'u sevmektedir. Turgut da Meliha'nın sevgisini kazanabilmek için eleştirdiği Yusuf'a benzemeye çalışmaktadır. Bu durumu "*Meliha'yla birlikte olabilmek için Turgut'un kişiliğine bürünmeyi kabul etmiştim. Hiç karşı koymadan. Turgut gibi gülüyorsun, Turgut gibi düşünüyorsun, Turgut gibi kızıyorsun...*" (İleri, 1973: 67) cümleleriyle ifade eden Yusuf için en trajik olay da budur: Bir başkasına benzemeye çalışmak.

Destan Gönüller romanında Yusuf, kendi kimliğini bularak birey olmak istemektedir; fakat bu arayışının sonucunda bir türlü kendini gerçekleştirememiştir. Olaylara yön verecek bir güçten mahrum olduğu için hayatı boyunca kendisini küçük düşüren insanları ve onların yaptıkları davranışları hissettiği hâlde onlara direnme gücünü kendinde bulamamıştır. Hayatın sadece kötülüklerle dolu olduğu duygusuyla büyüyen Yusuf, kendisine dostça davranan bir çocuğu, hayatta iyiliklerin de olabileceği gibi bir düşünceye sahip olmadığı için kırabilmektedir. Yusuf, kendisini hep Meliha ile hayal etmiş; gerçek mutluluğun ve huzurun Meliha'yla mümkün olacağına inanmıştır. Bu yönüyle Meliha, aynı zamanda Yusuf'un hayatındaki trajik duygunun da kaynağıdır. Yusuf'un kaderini değiştirebilme gücüne sahip tek varlıktır; ancak Yusuf'un ona ulaşması imkânsızdır. Başka bir deyişle Meliha, Yusuf için hem hayatın hem de ölümün sembolüdür. Hem arzusun kaynağı hem de arzuyu kendinde temellük eden ve onu yutan bir semboldür.

Romanda Yusuf'un komşularının kızı Birsen'le de ilişkisine yer veren Selim İleri, bu ilişki üzerinden de Yusuf'un kişiliğini okura sunmaya çalışmıştır. Birbirlerinden çok farklı, hatta zıt karakterlere sahip olan Yusuf ile Birsen arasındaki farklılıklar, Birsen'in annesi Jülide Hanım'ın gözünden okuyucuya sunulur:

"Jülide Hanım şikâyet ederdi o vakitler, Birsen'in başına buyruk yaşamamasından hoşlanmazdı. İkimizi karşılaştırırdı. 'Ters gelmişler dünyaya' diyor anneme, 'Yusuf kız, Birsen erkek olacakmış.'" (İleri, 1973: 87)

Birsen daima Yusuf ile kıyaslanmıştır. Birsen, Yusuf'un aksine yerinde durmayan, girişken, konuşkan, cesur, hareketli bir karaktere sahipken Yusuf, kız çocuğu gibi ince, nahif ve kırılgan bir karaktere sahiptir. Bu yüzden Jülide Hanım, kızının Yusuf ile evlenme isteğine karşı çıkar; çünkü Yusuf bir türlü büyümemiş, hep çocuk kalmış bir insandır. Yusuf'un Birsen'e evlilik teklifi yaptığında Jülide Hanım'ın kendisiyle ilgili düşüncelerine kulak misafiri

olduğu sahne, bir anlamda Yusuf'un kendi kişiliğiyle yüzleştiği sahnedir. Jülide Hanım'ın kızına hitaben söylediği “*Düşünmedinse düşün... Evlenilecek bir adam mı Yusuf? Çocuk daha. Büyüyeceği de yok. Sinik, korkak bir çocuk. Hep öyleydi.*” (İleri, 1973: 127) şeklindeki sözlerine karşılık, Yusuf'un yaşadığı bunalım karşısındaki durumu kişiliğine uygun olarak yine edilgen bir konumdadır:

“Dinlemek istemiyorum. Ağzımı açıyorum, açabildiğim kadar, işitmek için. Kulaklarımda bir uğultu. Uğultuyu delen konuşma. Jülide Hanım'ın tiz sesi: ‘Kadın himayeye muhtaç bir yaratıktır kızım. Sen kuvvetli olmuştun, kaç para eder? Yusuf'u sen mi himaye edeceksin? ...’” (İleri, 1973: 127-128)

Destan Gönülleri adlı eserde Yusuf'un annesiyle olan ilişkisi de romanın temel konularından biridir. Annenin otoriter kişiliği ve baskınlığı, Yusuf'un kişiliğini bulamamasının en önemli nedenlerinden biridir. Yusuf, baskın bir kişiliğe sahip olan annenin kurduğu sınırlar içinde büyüdüğü için duygusal, çekingen ve korkak bir çocuk olarak kalmıştır ve bu onda bir ruh hâli olarak, varlığını büyüdükten sonra bile muhafaza etmiştir. Annesinin baskınlığı karşısında kendi içine kapanan Yusuf, bu yüzden hayat karşısında bir türlü kendi kararlarını vermemiş, “yaşama acemisi” olarak kalmıştır. Annesinin baskın karakteri karşısında Yusuf'un içine düştüğü trajik durumun en önemli örneği, okulda kalemini kaybettiğinde yaşadıklarıdır. Annesinden korktuğu için kalemini kaybettiğini söyleyememiştir. Bu olaydan sonra Yusuf, evde daha çok sessizliğe gömülmüş; annesinin her hareketinde bu sessizlik daha da derinleşmiştir.

Yusuf'un Birsen'le evlenmek istemesinin altında aslında annesinden kaçma duygusu yatmaktadır. Annesinin korkutucu ve baskılayıcı tavrı karşısında Yusuf, Birsen'in yanında sorumluluk duygusundan uzaklaşarak huzur bulur. Birsen, bu yönüyle Yusuf'un bilinçdışında koruyucu, merhametli ve sevgi dolu bir anne figürü olarak idealize edilmiştir. Romanda Ocağın Hanımı olarak adlandırılan anne, evin dışındaki olaylara bile çoğu kez evin içinden müdahale eden bir figür olarak çizilmiştir. Yusuf'un yaşam alanını hem somut hem de soyut olarak belirleyen anne, kendi istemediği hiçbir şeye izin vermez. Annenin ev üzerindeki hâkimiyeti sadece eşyaya dönük bir hâkimiyet değildir; eşya üzerinden Yusuf'un şahsiyetine dönük bir hâkimiyettir. Yusuf'un bilincinden “*annemin ben hayattayken evi... Ben hayattayken bu evde hiçbir şey değiştirilemez. Eşyanın değişmezliği. Oturulamaz hâle gelmiş koltuklar...*” (İleri, 1973: 85) sözleriyle verilen bu hâkimiyet, Yusuf için aşılması imkânsız duvarlar ören bir güce sahiptir. Aslında bu duvarlar simgesel olarak Yusuf ile annesi arasındaki iletişimsizliği sembolize eder. Söz konusu iletişimsizliği “*Erkenden odalarımıza çekiliyoruz. Demek evin töresi bu: Geceleri bir an önce yalnız kalmak. Kış aylarının özelliği bu demeli... Annemle aynı odadayken bile kendi başımızdayız. Hemen duvarlar örüyor. Göze görünmeyen duvarlarla örülmüş odalar. Birbirimizin odalarından habersiz yaşıyoruz.*” (İleri, 1973: 82) cümleleriyle ifade eden Yusuf, yaşadığı eve yabancılaşmıştır. Bu yabancılaşmanın başka bir boyutu daha vardır. Annesinin, evin içinde bile ona çizdiği sınırlarda kendini açıkça gösteren

bu yabancılaşma, özellikle annesinin eve misafir çağırdığı günlerde kendisini göstermektedir. Annesi bütün arkadaşlarıyla sadece evinde görüşmektedir. Ev, anne için bir çeşit varlık sebebidir ve ev üzerindeki hâkimiyeti, sahip olduğu ve asla kaybetmek istemediği bir düzenin sembolüdür. Eve gelen misafirler ise Yusuf'un buraya ne kadar yabancı olduğunu gösteren acı verici tecrübelerinin delili gibidir. Misafirler, Yusuf'un evde giremediği ve asla göremediği misafir odasında otururlar. Bu odaya misafirler hariç girilmesi yasaktır ve kapısı sadece evin misafirlerine açılmaktadır. Yusuf, bu göremediği odanın kapısının aralandığı günlere "misafir günleri" adını vermiştir:

"Ayda bir gün, anneme misafirler gelirdi. Misafir günleri. Alt katta kapalı tuttuğumuz misafir odası açılırdı. Koltukları, sehpaları örten eski bezleri kaldırırdı sabahtan annem. Toz alırdı. Elektrik süpürgesi ile halıları süpürürdü. Elektrik süpürgesinin sesinden çok korkardım. Tozları yutuşundan beni de yutacakmış gibi gelirdi. Annem kızardı korkularıma. İnâdına üstüme üstüme süpürürdü. Bahçeye kaçardım." (İleri, 1973: 165)

Yusuf'un yaşadığı çevreyle problemlili ilişkisi ve içine düştüğü yabancılaşma, kaçış duygusunu da beraberinde getirmiştir. Huzur bulacağı bir dünya arayan Yusuf, bu dünyayı kitaplarda bulmuştur. Babasından kalan yetim aylığını kitaplara harcayan Yusuf, arkadaşlarından ve annesinden göremediği sevgiyi kitaplarda aramaya çalışır. Tek derdi, yaşadığı yalnızlığı giderecek bir sevgi bulmaktır. Romanda Yusuf'un ağzından tekrarlanan "yalnızlığın tek çaresi sevgidir" sözleri, aslında yazarın okura iletmek istediği mesajı da içermektedir. Yusuf, kendi kimliğini bulma yolunda bir yolculuğa çıkmaya çalışır; ancak yalnız kaldığı ve çevresinin onu anlamadığı için yolunu bulmakta zorlanır.

Sonuç olarak *Destan Gönüller*, Selim İleri'nin erken dönem edebî üretiminde bireysel yalnızlık, kimlik bunalımı, sevgi eksikliği ve aidiyet arayışı gibi temaları, psikolojik derinliği olan bir anlatı yapısıyla ele alan ilk roman denemesidir. Yusuf karakteri aracılığıyla bireyin iç dünyası ile aile, toplum ve kültürel normlar arasındaki çatışma görünür kılınırken; eser, Selim İleri'nin sonraki romanlarında geliştireceği estetik ve tematik çizginin de önemli bir habercisi niteliğini taşır.